

Posudek magisterské práce:

Karel Březina, Die Russlanddeutschen in den neunziger Jahren des 20. Jahrhunderts. Zwischen Bleiben und Gehen, NRS IMS FSV UK 2006, 107 str. + přílohy

Rozsáhlá Březinova práce o „ruských Němcích“ začíná větou: Němci tvořili ve 20. století ve střední a východní Evropě jednu z nejsilnějších národnostních menšin.“ Už v této obsahově poněkud nejasné větě je naznačen klíčový problém jeho (až příliš) obsáhlé práce: Autor má ambici předložit všeobsáhlou syntézu dějin německé menšiny v Rusku, resp. na celém území bývalého sovětsko ruského impéria, přidává vhledy do polské či rumunské situace a zmiňuje i integraci německých přesídlenců v SRN. Na vlastní - obsáhlé, komplikované a mimořádně závažné - téma mu pak ovšem nezbývá dostatečná energie ani prostor.

V řadě vyhlášek vedení IMS jsme opakovaně deklarovali závazné části diplomních prací: v úvodu má být kriticky posouzen stav dosavadního bádání, tj. provedena **kritika** pramenů a literatury tématu a vytýčena koncepční teze práce. Březina místo toho na dvou stránkách vypočítává několik knih a periodik, které jinak uvádí i v bibliografii práce a poté na dvou stranách převypráví přehled kapitol, s nimiž se jinak čtenář může na jedné stránce seznámit v obsahu jako takovém.

Proč je kritika pramenů a literatury právě u tohoto tématu tak závažná? Reemigrace „ruských Němců“ nebyla nějaký náhodný proces. Vždy - již od dob Výmaru a Třetí říše - to bylo výsostné politikum, téma jak německé vnitřní, tak „východní“ zahraniční politiky. Otázka vztahu rozděleného a zejména pak spojeného Německa k menšinám na východ od oderské hranice hrála pak nemalou roli i v politice Spolkové republiky 90. let - koneckonců již od vyjednávání o souhlas se spojením Německa. Podobně nezanedbatelnou roli hrála tato tematika pro postsovětské Rusko a některé následnické státy SSSR. Bylo to jedno z témat jejich reflexe minulosti a (ne)ochoty přijmout za ni zodpovědnost, ovšem také kardiální téma vztahu Ruska k jeho národnostním menšinám.

Otázka „ruských Němců“ a jejich setrvání nebo reemigrace není tedy pouze „vnitřním“ tématem této menšiny, nýbrž i významným tématem obou klíčových států, přičemž zájem katedry NRS je přirozeně upnut k SRN. Zde bylo toto téma rozsáhle diskutováno v tisku, v Bundestagu, stalo se tématem řady legislativních, ekonomických i politicko koncepčních střetů levicové opozice s Kohlovou vládou. Změna, kterou vztah SRN k „ruským Němcům“ prošel po nástupu vlády rudozelené koalice roku 1998, se připravovala dlouho a nebyla dílem náhody nebo jen osobních postojů některých politiků. Historické, publicistické, úřední i populární „státně informační“ (BPB) publikace či internetové adresy stejně jako stranická a spolková produkce v této záležitosti není tedy něčím odtažitě „objektivním“, nýbrž je výrazem velmi rozličných politických zájmů, postojů a pokusů o ovlivnění politické i široké veřejnosti v Německu i v zahraničí. Vzít si z tohoto spektra namátkou několik, převážně k první polovině 90. let vázaných populárních nebo politicky vázaných publikací a posluhovat si z nich kriticky nediskutovanými, neověřovanými a nekontextualizovanými fakty jako v samoobsluze, znamená resignovat na odborný charakter práce a proměnit ji v pouhé „obrázky z cest, o nichž jsem kdesi cosi četl“. (Dodejme k tomu, že Březina cituje internetové zdroje pouze pod hlavní obecnou adresou - např.

http://www.bpb.de + denní datum své návštěvy stránky - nikoliv konkrétně adresu citovaného textu.) Klíčové odborné časopisy - především mnichovské *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*, kde se objevují jak studie k tématu, tak a především početné recenze odborné literatury, zůstaly přitom stranou.

Uvědomil si vůbec autor např. odlišnost pohledu oldenburského centra, Brandesova düssledorfského centra a např. bonnské BPB? Položil si otázku, kdo a proč, s jakým cílem, resp. za čí finance a pod čím dohledem provozuje Informationsdienst „Deutsche in der Sowjetunion“? Kdo a proč zadal a kdo, resp. s jakými partnery na ruské straně a tedy s jakou mírou relevance provedl výzkum mnichovského Osteuropa-Institutu roku 1989?

Diskutuji tu s nesnesitelnou podrobností pár úvodních stránek proto, že podobné otázky jsem si kladl nad prakticky všemi částmi Březinovy práce. To, co v ní zcela absentuje (a co obecně má být cílem a smyslem diplomních prací katedry NRS) je „Fragestellung“, tedy vytýčení (a posléze řešení) odborně relevantně definovaných problémů, nikoliv pouhé shromáždění podkladů, převyprávěných pro populární výklad.

První dvaapůlstránková kapitola je věnována „Begriffbestimmung“ (opět spíše ve vztahu ke střední Evropě než k Rusku) na základě „Bundesvertriebenengesetz“. Není tu ani napsáno, kdy byl tento zákon přijat, citováno je podle aktuální elektronické verze, která ostatně není datována ani v seznamu literatury. U zákonů je ovšem rok (a kontext) vydání poměrně podstatným údajem... Klíčové termíny „deutsche Volkszugehörigkeit“ tu vysvětleny nejsou, obdobně jako např. není položena otázka, do jaké míry se zákon vztahoval např. na Němce, od 19. století žijící na Sibiři. Autor taktéž nevysvětluje, proč na s. 10 v citaci zákona ztotožnil „Vertriebene“ s „Aussiedler“. Především však v kapitole nebylo vysvětleno, koho autor rozumí pod pojmem „Russlanddeutsche“ a kým se tedy bude zabývat ve své práci.

Následuje obsáhlá (s. 12-26) kapitola o dějinách Němců v Rusku, zkompilovaná podle Eisfeldovy knihy z roku 1999 a dvou kapitol Strickerova přehledného díla z roku 1997. Netuším, proč je pro Březinovo téma podstatné, relativně podrobně převyprávět dějiny Němců v Rusku od středověku. Když už tak ovšem činí - úplně by stačil odkaz na příslušnou rozsáhlou, autorovi však patrně neznámou literaturu, resp. na obsáhlé bibliografie, zpracované pod vedením Detelfa Brandese¹ - měl by se snad zabývat hlavně staršími fázemi německého vystěhovalectví z Ruska. To však autor reservoval až pro devátou kapitolu, kde ale zcela vynechává výmarské a hlavně hitlerovské plány na remigraci německých menšin (s. 83).

---

¹ Brandesovi autor sice na počátku práce děkuje za pomoc, ani se však nenamáhá podívat se (alespoň na bázi českých recenzí) na jeho rozsáhlé dílo k dějinám Němců na území carsko sovětské říše, resp. na řadu knih, ročenek a studií jeho žáků, prací vzniklých v Brandesově ústavu a pod jeho vlivem. Souborný přehled alespoň klíčových prací srovnej in: *Německé dějiny optikou recensenta. Literatura o dějinách německy mluvící střední Evropy 19. a 20. století v recenzích Jiřího Peška z let 1990-2002*, Praha 2004, s. 243-255, dále namátkou: Elvira Barbarišina – Detlef Brandes – Dietmar Neutatz (edd.), *Die Rußlanddeutschen in Rußland und Deutschland. Selbstbilder, Fremdbilder, Aspekte der Wirklichkeit*, Essen 1999 nebo k Brandesovu dílu přehledně Jiří Pešek, *Brandes a Lemberg. Laudatio k udělení Medaile Františka Palackého*, Bulletin Historického ústavu AV ČR XIV/2. 2003, s. 19-26.

Třetí, opět v podstatě historická, na základě výše jmenovaných prací a Eisfeldových populárních článků napsaná kapitola je věnována hnutí za německou autonomii, rozbíhajícímu se vnitrosovětsky od poloviny 50. let a internacionalisovanému v 90. letech. Autor si opět neklade otázky. Proč ale došlo v roce 1964 k částečné rehabilitaci volžských Němců? Týkala se i ostatních přesídlených, případně decimovaných německých skupin? A odkud konkrétně vzal autor své údaje. Pro jeho práci je typické, že velká, snad dokonce rozhodující část poznámkového aparátu obsahuje věcné doplňky základního textu, ovšem bez udání pramenů těchto informací. Totéž, tj. čtenářův neuspokojený zájem o zázemí zmiňovaných dějů platí pro počátky celosovětského německého autonomistického hnutí (s.24). Kdo byli representanti německého autonomismu, kteří si dovolili o věci dokonce konsultovat s H. Kohlem? Byli to představitelé německých komunistických špiček, o nichž se Březina jen mimochodem zmiňuje v poznámce 116 na s. 64, aby pak v pozn. 117 podotkl, že roku 1989 dosáhl partajní organizovanost německého obyvatelstva SSSR vrcholu? Nebo to byla nestraničná nacionální oposice? Autor, opírající se o populární sešit BPB, resp. o jeho internetové vydání, k tomu neříká nic.

Obdobně Březina mlčí i o okolnostech Jelzinových jednání v Bonnu (Nebo to byl Berlín? - s. 32. Z textu nevybaveného jasnými odkazy není zřejmé, kdy a s kým, o čem a za jakých okolností Jelcin tehdy jednal.) v listopadu 1992, která vyústila ve „společné prohlášení“ vlády SRN a Ruska o obnově Povolžské republiky a vytvoření německých národních okresů ... které Březina opět zmiňuje jen prostřednictvím odkazu na Eisfelda, nikoliv přímo a již vůbec se nepokouší o jeho analýzu, případně o vysvětlení německých stanovisek, nabídek, tlaků, protislužeb. Nebo to bylo to jen jedno z Jelcinových opileckých gest? Lednový nápad roku 1992, umístit německou sídelní oblast na atomovou střelnici Kapustin Jar, resp. k jezeru Elton (s. 32) patří k nejperverznějším výronům Jelcinova génia. Vzhledem k tomu, že Březina líčí rok 1992 na přeskáčku (Protokol o spolupráci mezi vládami SRN a RF z 23.4. 1992 přichází až v závěru kapitoly a opět není komentován, tentokrát je však alespoň opatřen citací), nelze vyloučit, kde představitelé SRN reagovali, kde měli iniciativu, vykupovanou tehdy masivními peněžními převody, kde a jak hráli roli representanti německých menšin atd. Kapitola ústí do ztracena s tím, že další Jelcinovy iniciativy se již nenaplnily (s.34). Znamená to, že na autonomiích ztratila zájem i vláda SRN a představitelé německých menšin? Autor to neřeší a přechází ke stručnému popisu jednotlivých „německých rajónů“ Sibiře, opět pokud možno bez odpovídajícího odkazového aparátu. Poté se autor stručně a opět neargumentativně věnuje Ukrajině, Kirgistanu, okolí St. Petersburgu a různým fantaskním plánům pro německé menšiny na jejich území. Z nich byl nejskvělejší ukrajinsko ruský plán na přesídlení 400 000 Němců z Ruska na Ukrajinu roku 1992, dokonce finančně podpořený vládou SRN. A opět Březina vyřídí takovou záležitost na půl stránce s jedním odkazem na Eisfelda...

Kdybych měl podrobně projít celou Březinovu práci, rozrostl by se mi posudek na více než deset stran. Soudím, že toho není potřeba - podstatné momenty jsem již ukázal na prvních třech kapitolách.

Březinova práce je nesourodý svod excerpt k příliš široce pojatému a nezvládnutému tématu. Práce je zahlcena historickými výklady, okrajovostmi, věcmi, které do ní nepatří (např. přijímání „pozdních

přesídlenců“ v SRN v kapitole 8.1). Klíčové otázky jsou pak pojednány na minimálním prostoru (dvouapůlstránková, jen o sešit BPB opět opřená kapitola Motivy a důvody vycestování na s. 66-68). Některé výklady se naopak několikrát opakují (nařízení z roku 1996 o jazykových zkouškách zájemců o přesídlení je vysvětleno celkem čtyřikrát!). Zásadní momenty, jako je vysvětlení změny politiky vlády SRN po roce 1998, nejsou vůbec tematisovány. K nejlepším částem práce patří kapitola o právním rámci německého vystěhovalectví z Ruska, resp. bývalého SSSR (resp. její první polovina, která se týká zadaného tématu) - ovšem ani tady není např. vysvětlen přechod od definice „příslušnosti k německému lidu“ na bázi „zákona krve“, přežívajícího z roku 1913, k modernějším formám. Princip „ius sanguinis“ je zmíněn až v závěrečné kapitole (s. 88), ale bez vazby na německé diskuse o jeho únosnosti, vyústivší nakonec pod tlakem SPD a Zelených alespoň v jeho dílčí modernisaci. Vysvětlovat celou problematiku vystěhovalectví z SSSR a Ruska v podstatě jen na bázi Bundesvertriebenengesetz podle mého názoru nelze.

Tak, jako práce neměla formulované klíčové problémové otázky, nemá ani jasné závěry. Je to škoda: Březina psal svoji práci za pobytu v Düsseldorfu s možností využít vynikající knihovny a konsultovat své teze s prof. Brandesem. Škoda, že tyto možnosti nevyužil. **Text, který předložil, není podle mého přesvědčení způsobilý pro obhajobu.**

Praha 1.2.2006